

מאדמות הגפרית אל קרחוני סבאלברד / איילת השחר כהן

אוצרת: סופי ברזון מקאי

האדמה צהובה.

לפני שרואות אותה, בנסיעה על כביש הבטון המתפורר, האוויר מתמלא בעננה עדינה של גופרית, החריפות שלה מעקצצת באף. אתרי הכרייה נטושים, נראים כמו אדמת ירח, כאן בקצה העולם (ואולי בטבורו). האדמה רכה בצורתה. סימני החציבה התכהו והתרככו בחלוף השנים.

מפעל הכרייה עומד כשלד. נותרו ממנו רק יסודות ועמודים מוחזקים בתקרת בטון גבוהה, ביניהם חורים פעורים שקרסו. הבניין עומד כמו איִדְרָה עצומה של דג פרהיסטורי, נח על פני הקרקע, בלי הים שאליו היה שייך פעם. צמחים מקומיים צומחים פרא. בצד המפעל ישנה באר עמוקה מדופנת, הסגורה עכשיו בגדר. כשהיינו ילדים היינו שוכבים עם הראש מעבר לקצה, מטילים פנימה אבנים קטנות ומנסים לחשב עד כמה היא עמוקה. הרבה סיפורים נקשרו לבאר הזאת, והגדר שנבנתה כדי להרחיק אנשים נעקרת תדיר. קשה להרחיק אנשים ממשיכתו של עומק האדמה, החללים החשוכים והתת קרקעיים. מיני צמחים קטנים צומחים מדפנות הבאר הזו, והתחתית חשוכה מאוד.

אם כל יום נופל
אל תוך כל לילה,
ישנה באר
בה הבהירות כלואה.

יש להתישב על שפת
באר - האפלה
ולדוג את האור הנופל
בסבלנות.

פבלו נרודה - מתוך 'הים והפעמונים', תרגום: ערן צלגוב.

**

גרפיטי בערבית מעטר את הקירות השבורים, ובערב המאוחר כשהרוח מערבית והצללים ארוכים, המואזן נשמע צלול מאוד מעזה. המחצבות ומפעל הגפרית פעלו מראשית שנות ה-30 של המאה ה-20 ועד לאמצע מלחמת העולם השנייה, תחת חברה אנגלית-ערבית. לאחר נטישתו, המפעל עבר הסבה לבסיס לקליטת תחמושת מטוסים. המפעל והשטחים סביבו רושתו כבישי בטון, ואדמותיו שנקנו ב-1944 הן האדמות שעליהן הוקם שנתיים מאוחר יותר קיבוץ בארי. ההיסטוריה העמידה אותו כמרכז של תנועה אנרגטית, המחברת אדם למעבה האדמה ולמה שמעליה.

**

מה עושה גופרית מסתורית באדמות הכורכר של הנגב המערבי? ההשערה קשורה בפעילות טקטונית של האדמה, ובהתרכבות חומרים מבטן האדמה, עם אלו שמעליה. יצירתה של הגופרית באופן הזה היא חיבור עולמות תחתונים היוליים, עם הארציות הבהירה. הגופרית היא חומר אלגורי קדום, מינרל חיוני לכל היצורים החיים, נשלית מהאדמה על ידי צמחים. חומר עתיק הידוע מימי קדם, והאלכימיה על כתיבתה המיסטית, תיארה אותה כאחד מיסודות אבן החכמים, זו המניעה לתיקון, המרפאה את החולי וחוטר השלמות של כל החומרים, הריפוי האוניברסלי של הטבע והאדם. הגופרית היא פוטנציאל. כפי שהיא נוצרת על ידי הצל העמוק והאוויר, כך היא יכולה לרפא וגם להחריב.

נסענו שם בעידן הקודם. עכשיו האזור מערבית לבארי הוא שטח צבאי סגור. אבל המפעל הנטוש והמכרות, גם כשיכולנו ללכת בהם ולא בדמיון, היה תמיד מיתי. הסלעים הנופלים, המסועים הקורסים, האדמה הפעילה. דברים נטושים נוטים להתמלא ביצורים בלתי נראים, כאילו סיפורם המשיך בקו זמן אחר, וחיץ דקיק מפריד בין מה שהיה יכול לקרות, לבין מה שקרה. בגלריה, שרידי מבנים נגוסים ואכולים, ארכיאולוגיה קדומה. אבל 'קדום' הוא לא רק סוגיה של זמן כמו סוגיה של מעבר עידן, ואנחנו כבר גילינו שלהבדיל מפרקי הזמן הגיאולוגיים, עידן שלם יכול לחלוף בהרף עין. הגדלת הבניינים האכולים מאפשרת לזהות את רוזטות הדפוס, כי הבניינים המטופלים האלו מבוססים על מגזינים של ארכיטקטורה מברלין שהודפסו בשנות ה-50, ומדגימים את שיקום העיר לאחר מלחמת העולם השנייה.

**

רחוק מאוד מכאן, בקצה הצפוני של כדור הארץ, באחד מאיי ארכיפלג סְבָאֵלְבֶּרְד באוקיינוס הארקטי, נמצאת כספת זרעים תת-קרקעית, טמונה עמוק בצלע הר, במכרה פחם נטוש. מה לנו בני האדם בחיפוש המתמיד אחר סודות האדמה, כאילו סודותינו שלנו טמונים גם הם שם בתוכה. ובכספת, מוטמנות לשמירה לאורך מיליונים, מיליוני דגימות זרעים, מוקפאות מפני אירוע הכחדת מאגר הגנים של צמחי מזון. הכספת ממוקמת באדמה שלא נרשמת בה פעילות טקטונית, והקרקע יציבה במצב של קרח-עד. הכספת הזו היא בעצמה מיתוס, כך שקשה להאמין שיצרנו מקום כזה, המגייס את הכוחות התת-קרקעיים להבטחה של חיים. הצפון הקר הובא לגלריה בצורת שברי נומייט (Nuummite), סלע מותמר שעבר מטאמורפוזה ונוצר בשינויים סביבתיים קיצוניים. הוא התגלה בגרינלנד וגילו המוערך 2800 מיליון שנה, אחד העתיקים שזוהו. סלע זה היה עד לרוב ההיסטוריה של הכוכב שלנו. צבעו שחור עמוק ואפל, מזכיר שמים סוערים ומים עמוקים, טמונים בו ניצוצות שבכוחם להאיר את האפלה.

**

המסע של איילת השחר כהן עובר דרך שני עידנים. היא מרכיבה תפטיר תת-קרקעי בין חבלי אדמה, בין שתי נשים. היסטוריה של מלחמות וחיים אחריהן, ממכרה גופרית בצד אחד של העולם למכרה פחם בחלק אחר, דרך צינורות בטון מעשה ידי-אדם, תחת אדמה חשוכה וצמחייה תת-קרקעית, זורם בעורקי הבטון רצון עז להביא בהירות וצלילות אל תוך החשכה. בכל מקום הבטון הזה, גסותו הזרה יכולה רק להתאים לזמן שבו רכות אורגנית פגיעה מדויקת, אל מול התממשות הפוטנציאל ההרסני של הכוחות העומדים לרשותנו.

ובכל זאת האמנית אוספת זרעים, בתוך הכספת - זרעים, בתוך הספר - זרעים, זרעים עם הוראות הפעלה, ששעתם תגיע, גם אם קשה להרגיש מתי בדיוק תגיע שעה זו. מה מונח פה אם לא אמונה ביכולת ההתעוררות של זרע קפוא אחד מתוך שנתו העמוקה החשוכה, בכוח הגעשי, בכוח הזמן הארוך של הסלעים, בכוח הדמיון, בכוח משאלת הלב, בכוח המסע שנעשה קודם בעולם מעבר שאמאני ואחר כך עם הרגליים.

התערוכה כולה עוטפת את 'ספר עשבים'. לידתו באמונה עמוקה, קמאית, באדמה ובתנועתה, ביכולת שלה להוציא מתוכה חומרי חיים, גם אם אינם נראים כרגע בעזרת העיניים אלא רק באמצעות הלב, בגיוס הראייה בחושך התת-קרקעי- לאיתור מקורות של אור, מותכים לתוך סלעים עתיקים. אסופים לתוכו, הנחיות פעולה לחיים, ידע מעולם קדום, לא מודע, מוגן תחת אדמה. ממתין ליום בו חיים יוכלו להתעורר שוב, והחום הפנימי של הגפרית, אש הטבע, תופעל. כשהטבע נמוג אל תוך קרות שקטה, קשה להיזכר האם אי פעם היה משהו אחר. בעולם מאובן ונטוש היא מבקשת לזרוע בתחתית הבאר העמוקה מאוד, את האפשרות לתיקון, לריפוי, זכרון של עידנים שלמים מקופלים, לתוך זרע אחד קטן.

איילת השחר כהן היא אמנית רב תחומית, העוסקת בפרקטיקות של צילום החוקרות טבע ותרבות, מיתוסים וסיפורי קהילות. 'ספר עשבים' המלווה את התערוכה הוא ספר האמנית השני שלה.